

Ebéd után

A Hankiss Elemér és Rusvay Tibor elleni eljárás 1957-ben

Az ebéd

Mit ebédelt a budapesti francia követség kultúrattaséja, a Francia Intézet igazgatója, Guy Turbet-Delof 1957. január 17-én? Ki tudja. Egyébként is, fontos ez egyáltalán? Az attasénak láthatóan nem volt az, naplójában meg sem említi az étkezés tényét.¹ Igazából, nem ismerve a férfi szokásait, még abban sem lehetünk biztosak, hogy ebédelt egyáltalán. Ám több olyan írásos feljegyzés is fennmaradt, ami alapján jó okunk van feltételezni, hogy az ebédre sor került, sőt vendégek is jelen voltak, méghozzá Rusvay Tibor irodalomtörténész és Hankiss Elemér, akkoriban az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. Mindketten az Eötvös Collegiumból ismerték Turbet-Delofot, aki 1947-től francia nyelvet tanított az intézményben. Hosszú évek után 1955-ben futottak össze ismét, majd ezt követően többször is találkoztak. A január 17-ei ebéd tehát ebből a szempontból sem érdemelt volna figyelmet. Nem is a résztvevők voltak azok, akik jelentőséget tulajdonítottak az esetnek, hanem a magyar állambiztonság kémelhárító osztálya. Nekik köszönhető, hogy az ebéd megtörténtéről és az ott elhangzottakról egyáltalán tudomásunk lehet – így az esetről szóló beszámoló értelemszerűen a politikai rendőrség szemszögéből láttatják a történeteket. Ez azért lényeges, mert a jelentés, amellyel a kémelhárítók felruházták az eseményt, nagy hatással volt a résztvevők későbbi sorsára.

Az államvédelmi szervek kémkedés gyanúja miatt 1953 óta foglalkoztak Guy Turbet-Delof személyével. A forradalom leverése után lassan magára találó kémelhárítás (amely 1957 tavaszáig az ORFK II/1. Osztályaként működött) 1956. december közepétől tudta ismét nyomon követni az attasé mozgását. A lakásán és a Francia Intézetben lévő dolgozószobájában IX/8. rendszabály, azaz lehallgatóberendezés működött; jobban mondva ez utóbbi 1957 elején éppen nem működött, ezért kijavítását kezdeményezték. Ezen az úton szereztek tudomást az ominózus ebédéről is. A lehallgatási jegyzőkönyv nem maradt fenn (ha készült egyáltalán), de az elhangzottakról szerzett információkat egy 1957. februári jelentés tartalmazza. Eszerint 1957. január 17-én két, a szerv előtt ismeretlen férfi kereste fel a lakásán Turbet-Delofot. Pár bekezdéssel később viszont kiderül, hogy a kémelhárítás előtt nem voltak teljesen ismeretlenek a látogatók, tudták, hogy az egyikük Hankiss Elemér, a másik egy János keresztnévű személy. A vendégek tudták az igazgatóval, hogy „egy *Ruszniai nevezetű, sánta, vörös hajú személyt*” (aki a politikai rendőrség szerint a „*veszprémi köztársaság*” elnöke volt) a János által is ismert Keresztury Dezső segítségével a váci gimnáziumba helyezték tanárnak. János ismeri a Honvéd Művészegyüttes vezetőjét is, ugyanis az ebéd során – ez az iraton lévő kéziratos megjegyzésből tudható – idézgettek a Magyarországon tartózkodó Csou En-laj kínai miniszterelnök és az együttesvezető közötti beszélgetésből. Elhangzott az is, hogy Hankiss Elemér októberben Lengyelországban járt, míg János ismeretségben áll egy, a karhatalomban szolgáló lengyel gróffal (!), aki rendszeresen tájékoztatja őket (nem tudni, mire, pontosabban kikre vonatkozik a többes szám) a karhatalom elhelyezkedéséről és tevékenységéről.

A két látogató beszámolt egy vidéki illegális konferenciáról is, amelyen részt vett Turbet-Delof Ocsvay nevű barátja is, aki a rendezvény jegyzőkönyvét átadta Hankiss Elemérnek azzal, hogy juttassa el Turbet-Delofhoz, Hankissék azonban nem merték magukkal hozni, de a János keresztnévű férfi megígérte, hogy január 21-én elhozza. Hankiss elmondta, hogy egy illegális lapot akarnak indítani, ennek részleteit is megbeszélték. A magyarok a francia kérésére elvállalták, hogy további adatokat adnak át a részére. A beszélgetés során szóba került egy Perényi vagy Terényi nevezetű személy is, az egyik látogató

feleségének a bátyja, aki hatéves börtönbüntetését Vácon töltötte. A fent már említett kézírásos megjegyzés szerint elhangzott, hogy egyik vendég barátját szökés közben elkapták a határon. Ugyancsak a kézírásos megjegyzés tájékoztat arról, hogy a beszélgetés során felvetődött egy Kecskemét környéki utazás terve is, amelynek a körülményeit, benne Turbet-Delof esetleges részvételét, a megjegyzést író Hazai Jenő osztályvezető, a kémelhárítás főnöke szerint feltétlenül tisztázni kell.²

Az állambiztonságnál meg voltak győződve arról, hogy Guy Turbet-Delof – mint a legtöbb itt szolgáló nyugati diplomata – kémtevékenységet folytat, a lehallgatási anyag alapján így nem volt nehéz elképzelniük, hogy az attasé a lakásán két hírszerzővel beszélgetett. Elsődleges feladatuknak tehát azt tekintették, hogy megállapítsák a két látogató kilétét, amire a rendelkezésre álló információk alapján több lehetőség is kínálkozott. Azt nem tudni, melyikkel próbálkoztak először, tény azonban, hogy sikert a „veszprémi köztársaság” vezetőjének személyén keresztül értek el. Nevét vélhetően a rendelkezésre álló technika tökéletlensége folytán jegyezték le tévesen „Rusznai” formában, ám legkésőbb február 25-én a hatóságok már tudták, hogy Brusznai Árpádról, a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnökéről van szó. Egy erre a napra keltezett jelentés tudatja, hogy a személyére a január 17-i ebéd hívta fel a kémelhárítás figyelmét: neve Turbet-Delof ügyében merült fel, mint egy olyan, a szervek előtt még ismeretlen személy kapcsolata, aki *„illegális sajtótermék készítését tervezi, és ellenforradalmi magatartást tanúsít”*, és aki az októberi események után otthonában bújtatta is őt.³

Február 26-án este Vácott letartóztatták Brusznait, akit elfogása után először a kapcsolatairól kérdezték. Ezek közül a kémelhárítás három személyt emelt ki: Keresztury Dezsőt, Rusvay Tibort és Hankiss Elemért. A közös bennük (és feltehetőleg ez keltette fel irántuk a figyelmet), hogy Brusznaihoz hasonlóan valamennyien Eötvös-kollégisták voltak, és innen ismerték Guy Turbet-Delofot. Brusznai vallomásából a politikai rendőrség megtudhatta azt is, hogy nem Hankiss, hanem Rusvay járt Lengyelországban, méghozzá ösztöndíjasként, ahonnan 1956. november közepén tért haza, és ahová 1957. február letelején vissza is tért.⁴ Rusvay gyaníthatóan azonos lehetett a lehallgatási anyagban szereplő „Ocsvayval”, ám az, hogy Hankiss mellett ő lehetett a másik (ezek szerint nem János, hanem Tibor keresztnevű) látogató, Brusznai Árpád későbbi kihallgatása során vált bizonyossá. A férfi elmondta, hogy két nappal a január 17-ei ebéd után Rusvay beszélt neki a francia férfival való találkozásjáról, de csak annyit közölt vele, hogy Turbet-Delof naivitásnak tartja a magyarok részéről, hogy nyugati beavatkozásra számítanak. (Erről a kijelentésről, ami állítólag az ebéd során hangzott el, később senki sem tett említést.)⁵ Megjegyzem, Brusznai itt idézett kihallgatási jegyzőkönyvei sem a saját, sem pedig a Rusvayék elleni hivatalos vizsgálat iratai közé nem kerültek be, ami arra enged következtetni, hogy azok az attasé elleni operatív adatgyűjtés részeként keletkeztek.

Brusznai Árpád vallomásai segítettek a hatóságnak tisztázni az ebéd néhány körülményét és – ami talán még fontosabb volt számukra – egyértelműen azonosítani az ebéd két magyar résztvevőjét. Így amikor pár nappal később a kémelhárító osztály több, a kultúrattaséval kapcsolatban álló személy őrizetbe vételére tett javaslatot (megszakítandó annak 1956 októberétől megélénkülő ellenséges propaganda- és hírszerző tevékenységét), a listán már szerepelt Hankiss Elemér és Rusvay Tibor neve is.⁶ Előbbi 1957. április 15-én tartóztatták le, majd másfél héten belül kétszer is kihallgatták.⁷ A nyomozás ezután hónapokra elakadt, feltehetően azért, mert Rusvay az MTA ösztöndíjasaként Lengyelországban tartózkodott, így őt csak hazatérése napján, 1957. július 13-án tudták elfogni; noha már másnap kikérdezték, a kihallgatások többségére csak egy hónap elteltével, augusztusban kerítették sort.⁸ Újabb hónap múlva szembesítették egymással a két gyanúsítottat, amivel a nyomozás gyakorlatilag be is fejeződött: mindkettejükkel ismertették a terheltként történő felelősségre vonásról hozott határozatot, ismételten kihallgatták őket (életrajzuk ismertetése után arra kellett válaszolniuk, hogy bűnösnek érzik-e magukat), végül Szalay Sándor százados ismertette az ügy iratait a gyanúsítottakkal.⁹

A Fővárosi Ügyészség október elején vette át az ügyet.¹⁰ Október 18-án az eljárás lefolytatásával megbízott Szegedi Vilmos ügyész mindkét terheltet kihallgatta.¹¹ Pár nap múlva Hankiss Elemért szabadon bocsátották, az ellene folytatott nyomozást pedig megszüntették.¹² Rusvay Tibor ügyében a Götz János fővárosi ügyész által jegyzett vádirat 1957. november 1-én készült el.¹³ Habár Rusvayt politikai bűncselekmények elkövetésével vádolták, az ügy mégsem népbírói tanács elé került. Ennek azért volt jelentősége, mert a népbírói tárgyalás garantálta volna a súlyos ítéletet. A Fővárosi Bíróság Halász Pál vezette, rajta kívül Szendrői István és Zsankó József ülnökökből álló tanácsa november 28-án tárgyalta az ügyet, és ezen a napon meghozta az ítéletet is: a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatásért egy év és négy hónap börtönbüntetést szabott ki a vádlottra. Az ítéletet a vád és a védelem is tudomásul vette, így az jogerős és végrehajtható lett.¹⁴

A Rusvay Tibor és Hankiss Elemér ellen lefolytatott bűnvádi eljárás lényegében azt a célt szolgálta, hogy tisztázzák, mi is történt pontosan Turbet-Delof lakásán 1957. január 17-én. A továbbiakban azt nézem meg, hogy melyek voltak a beszélgetés azon elemei, amelyekről szó esett az eljárás során: mit tudhattak meg a hatóságok, és mit tudhatunk meg mi az ebédről a hivatalos procedúra alapján.

A szöktetés vádja

A politikai rendőrség a lehallgatás nyomán tudomást szerzett arról, hogy a január 17-i ebéd egyik magyar résztvevőjének a barátját szökés közben elkapták a határon. Brusznai Árpád kihallgatásán elmondta, hogy Rusvay sógora, Réthy Lajos tervezte, hogy Nyugatra távozik, de a körülményekről és az esetleges segítőkről nem voltak ismeretei. A hatóságok azonban nem Brusznaitól értesülhettek a dolgról, ugyanis – a jegyzőkönyvben legalábbis így szerepel – a kihallgató kérdezte meg, mit tud Réthy disszidálási szándékáról.¹⁵ Hankiss Elemér szerint az ebéd során Rusvay Tibor megemlítette, hogy két ismerőse el akarja hagyni az országot, és kérte a házigazdát, legyen a segítségükre ebben. Az először nem reagált a kérésre, később azonban segítséget ígért, és egy, az Olasz fasor (így szerepel a jegyzőkönyvben, akkor hivatalosan Malinovszkij fasornak hívták) környékén lakó nőhöz irányította őt. A kihallgató rákérdezett, hogy nem Halkó Marianne, Turbet-Delof titkárnője volt-e az, de Hankiss nem emlékezett, illetve a név nem volt ismerős a számára. Ezt követően nem találkozott Rusvayval, így konkrét fejleményekről semmit sem tudott mondani.¹⁶

Rusvay Tibor megerősítette, hogy sógora, Réthy Lajos és annak barátja, Erneyi Miklós, aki októberben szabadult a váci börtönből (kiderült tehát, hogy a lehallgatáskor értett Perényi valójában Erneyi, és nem az egyik látogató sógora, hanem annak barátja) Nyugatra távozásához kérte a diplomata segítségét. Azért fordult hozzá, mert a francia éppen az ebéd alatt kapott egy táviratot, amelyben egy házaspár megköszönte, hogy segített nekik kijutni. Az igazgató azonban elutasította a kérését, illetve a titkárnőjéhez irányította azzal, talán ő tud segíteni. Rusvay az ebéd után azonnal felkereste a nőt annak lakásán (jelen volt Turbet-Delof is), ám csak egy másnapi találkozót beszéltek meg. Erre sor is került, és az asszony egy zalaszentgróti személy nevét adta meg, a kapcsolatot azonban nem vették fel vele, mert a két személy időközben elállt a szökési szándékától. A titkárnő nevére nem emlékezett, ám a kihallgatója segített a felidőzésében, a gyanúsított ugyanis az egyik kérdésre a következő választ adta: „A kihallgatás során ön megemlítette Halkó Marianne nevét. Most már emlékszem, ő Turbet titkárnője.”¹⁷

Rusvay pár nap múlva egy egészen más elbeszéléssel szolgált. Immáron csak egyetlen személy, Erneyi Miklós kiszökési tervét említette, a segítségkérés ötlete sem *ad hoc* módon ötlött fel benne, hanem már január elején ezért kereste fel a Francia Intézetben Turbet-Delofot, annak elfoglaltsága miatt azonban nem tudtak beszélni, ezért hívta meg

őt, valamint az akkor szintén ott tartózkodó Hankiss Elemért ebédre. Ám úgy tűnik, január 17-én nem került szóba a dolog, hanem két nap múlva kifejezetten Ernyei ügyében ismét felkereste az igazgatót. Ő (a titkárnő most szóba sem kerül) egy celldömölki mozdonyvezető címét adta meg, aki egy ismerős házaspárt is átsegített a határon. Átadta a címet Ernyeinek, de tudomása szerint a férfi mégsem hagyta el az országot.¹⁸

Augusztus végén Hankiss Elemér nagyjából a korábbi vallomásához hasonlóan, ám annál szűkszavúbban adta elő a történeteket. Így megismételte, hogy amikor Rusvay két személy Nyugatra szökésében kérte a segítségét, Turbet-Delof először nem figyelt oda, majd ebéd után, amikor újra szóba került az ügy, azt mondta, nem tudja vállalni. Ezt követően azonban tovább „tárgyaltak”, amire ő nem figyelt (a szobában lévő képeket nézegette), így csak annyit tudott erről mondani, hogy egy női név is elhangzott. *„Innen gondolom, hogy e tekintetben kettejük között megállapodás jött létre”* – vonta le a következtetést Hankiss.¹⁹ Későbbi is lényegében ezzel egyezően emlékezett a dologra.²⁰ Rusvay Tibor két korábbi verziója közül lényegében az elsőhöz tért vissza. Egyrészt kihallgatása során jelezte, hogy a két ismerősének kiszökéséhez kért segítségről nem beszél, mert korábban részletesen beszámolt erről; másrészt szembesítésük alkalmával elfogadta a Hankiss által előadottakat.²¹ A bíróság előtt is az első változatnak megfelelően beszélt a dologról, ám beleszólt néhány elemet a második verzióból is. Elmondása szerint az ebéd során sógora és egy ismerőse disszidálásához kérte Turbet-Delof segítségét, aki először nem reagált, később azonban Halkó Marianne-hoz irányította. Az ebédet követően fel is kereste a nőt a lakásán, de az nem tudott segítséget nyújtani. Turbet-Delof (nem derül ki, hol és mikor, azaz még az ebéd során, az asszony lakásán vagy később) megemlítette, hogy egy celldömölki mozdonyvezetőhöz is lehetne fordulni. Ám az egészből nem lett semmi, mert a sógora meggondolta magát.²²

Halkó Marianne Guy Turbet-Delof titkárnőjeként már régóta a kémelhárítás látókörében volt; 1957 tavaszán javaslatot is tettek az asszony őrizetbe vételére, mert állítólag tudomással bírt az attasé hírszerző tevékenységéről, és maga is ellenséges propaganda- és kémtevékenységet fejtett ki. Később, Rusvay Tibor vallomásai nyomán, már azzal is gyanúsították, hogy különböző személyek Nyugatra szökését segítette.²³ 1957. decemberi letartóztatása után Halkó két, részben eltérő történetet adott elő a Rusvay Tiborral való találkozásáról. Előbb azt mondta, hogy egy januári napon főnöke azzal kereste fel őt, hogy egy barátjának a rokonai Nyugatra akarnak szökni, majd nemsokára a barát, azaz Rusvay is megérkezett. Az asszonynak a szomszédjától kellett informálódni, aki nem volt otthon, ezért arra kérte a férfit, másnap ismét keresse fel. A szomszéd azonban nem tudott segíteni, csak annyit mondott, hogy a kiszökni akaró személyek menjenek egy határ menti községbe, ott biztosan találnak valakit, aki átjuttatja őket a határon. Pár héttel később viszont már úgy emlékezett, hogy a szomszéd Zalaszentgrótra, a kocsmába küldte segítségért a kiszökni igyekvőket.²⁴ A titkárnő ügyében Rusvay Tibort is meghallgatták, aki egyetlen apró információval egészítette ki a korábbi vallomásait: Turbet-Delof azzal adta meg Halkó Marianne címét, hogy mire Rusvay felér, lehet, hogy már ő is ott lesz. Így is történt: amikor az ebéd után Rusvay a nő lakására ment, már ott találta a diplomatát. Halkó kérésére másnap reggel visszament, ekkor az asszony Zalaszentgrótra irányította őket. Ismét hangsúlyozta, hogy a sógora és annak ismerőse végül nem hagyták el az országot.²⁵

Az asszony és két látogatója nyilván nem is sejtette, hogy a látogatásnak a politikai rendőrség is szemtanúja volt. A diplomata külső figyeléséről készített jelentést szerint Guy Turbet-Delof 1957. január 17-én délelőtt 10 óra után hagyta el otthonát, másfél órát a Francia Intézetben tartózkodott, majd autóval a francia követségre (a magyar titkosszolgálat által használt fedőnéven a „Farkasverem”-be) hajtott. Innen délután egy óra után – az intézeti könyvtár érintésével – hazament, és majdnem háromnegyed ötig otthonában tartózkodott. Ekkor autójával elment titkárnőjének, Halkó Marianne-nak Budán lévő lakásába, ahonnan fél óra múlva egy férfi társaságában jött ki. Autóval

visszahajtottak Pestre, a Stromfeld térig (ez a követési jegyzőkönyv alapján a Bajcsy-Zsilinszky út mentén lehetett, ám ezen a környéken az utcanévlexikonok nem tudnak ilyen nevű közterületről; talán egy kilótt háztömb helyén létrejött, de nevet hivatalosan csak a nyolcvanas években kapott Podmaniczky térrel lehet azonos), itt Turbet-Delof körbejárta a kocsit, miközben a másik férfi is kiszállt, és a Nyugati pályaudvar irányában elszaladt. Az igazgató ezután a lakásához hajtott. Az ismeretlent nem tudták követni, ráadásul a sötétség miatt személyleírást sem lehetett róla adni. Később viszont sikerült azonosítani, ugyanis a jelentés szélére kézzel beírták: „Dr. Rusvay”.²⁶

A különböző elbeszélések között jelentős eltérések voltak, ám a hatóságok láthatóan nem akadtak fenn ilyen apróságokon, számukra tökéletesen elegendő volt az, hogy bizonyítani tudták: Rusvay Tibor egy nyugati diplomata segítségét kérte ahhoz, hogy sógora és annak barátja – egy szökött rab! – illegálisan külföldre szökhessen. Ez a mozzanat súlyosbító tényezőként az ítélet indoklásába is bekerült.²⁷ (Halkó Marianne-t végül nem Rusvay ismerősei, hanem más személyek tiltott határátlépésének elősegítése miatt ítélte tíz hónap börtönre a bíróság, amit az előzetes letartóztatás idejével letöltött.)²⁸

A kémkedés vádja

Az ebéd mindkét magyar résztvevője hangsúlyozta, hogy baráti beszélgetést folytattak. Kezdetben személyes dolgokról, képekről, művészetről diskuráltak, majd a politikára terelődött a szó: először a francia gyarmati (Algéria), kül- (Szuezi) és belpolitika, majd a magyarországi helyzet került terítékre.²⁹ Ezenkívül egyedül Hankiss Elemér említette meg, hogy Rusvay Tibor beszámolt a lengyelországi tapasztalatairól, és olyan híreket is közölt (a szovjet küldöttség látogatását sztrájkok és tüntetések kísérték, Hruscsov csapatok bevetésével fenyegette a lengyel vezetést, ha nem változtat irányvonalán stb.), amelyeket itthon nem közöltek a sajtóban.³⁰

Ezzel szemben az állambiztonsági szerveknek kétségük sem volt afelől, hogy 1957. január 17-én Guy Turbet-Delof lakásán egy imperialista kém és két magyar megbízottja tartott megbeszélést, melynek során utóbbiak – szóban – adatokat szolgáltatottak a magyarországi politikai helyzetről.³¹ Arról nem esett szó, hogy milyen jellegű adatokról lehetett szó, konkrétummal csupán az őrizetbe vételükre tett javaslat indoklása szolgál, amely szerint – többek között – a karhatalmi ezredekéről szolgáltak információval a diplomata részére.³² Az értesülés forrása kizárólag a lehallgatási anyag lehetett, amelyben ezzel kapcsolatban egy egészen fantasztikus dolog szerepel: a sztálinista hatalomhoz hű fegyveres erőnél egy lengyel gróf szolgál! Rusvay Tibor rendőrségen tett vallomásaiból kiderült, hogy a karhatalomról meglévő, az ebéd során Turbet-Deloffal közölt ismeretei nem egy lengyel arisztokratától, hanem az egyik tanítványától származtak, akinek a bátyja a Kerepesi úton lévő ezredben volt karhatalmista. Ő mesélte, hogy nem ők számítanak a legmegbízhatóbbnak, hanem a Budán székelő, volt államvédelmisékből álló egység.³³ Később, az iratismertetés során már azt mondta, nem emlékszik, hogy az ebéd során beszéltek-e karhatalmi ezredekéről vagy zászlóaljokról.³⁴ A bíróság előtt pedig már kifejezetten tagadta, hogy január 17-én szóba került volna a karhatalom (Hankiss sem emlékezett erre), csak a Fő utcában, a vizsgálóknak beszélt arról, hogy egy tanítványának a bátyja a karhatalomban szolgál, és mennyit keres, erről azonban Turbet-Delofnak nem mesélt.³⁵ Az ügyészség és a bíróság sem találhatta bizonyíthatónak a dolgot, hiszen a karhatalomról sem a vádirat, sem az ítélet nem ejt egyetlen szót sem.

A hatóságok szerint Hankiss Elemér és Rusvay Tibor az adatszolgáltatás mellett további hírszerzési feladatokra is vállalkozott.³⁶ Április 24-i vallomásban Hankiss valóban említést tett arról, hogy Rusvay írásos anyagokat, egyrészt fiatal írók vagy tanítók Kecskeméten vagy a környékén rendezett konferenciájának a jegyzőkönyvét, másrészt a forradalom során készült röplapokat és más nyomtatványokat ígért a házigazdának.

Turbet-Delof kérdésére, miszerint ez utóbbiakat a francia külügyminisztériumba vagy az ENSZ-hez továbbítsa-e, Rusvay megjegyezte, hogy tegyen vele azt, amit jónak lát. Hankiss nem tiltakozott az ellen, hogy az anyagokat rajta keresztül küldje el Rusvay, aki pár nap múlva valóban leadott egy csomagot a részére a Széchenyi Könyvtárban, ám a benne lévő három vagy négy rölapot nem a Francia Intézetbe, hanem a könyvtár rölapotárát kezelő kolléganőjének továbbította.³⁷ Hónapokkal később ehhez hasonló vallomást tett, néhány apró, ám nem jelentéktelen kiegészítéssel. Így a Cegléden, Kecskeméten vagy máshol tartott értelmiségi konferenciáról megjegyezte, nem tudja, hogy az legális volt-e, vagy sem. A rölapok továbbítása kapcsán pedig annyiban módosult a beszámolója, hogy amikor az szóba került, ő nem válaszolt semmit, de nem volt szándékában az anyagokat továbbítani. Hallgatását azonban Rusvay beleegyezésnek vehette, mert pár nappal később a Széchenyi Könyvtárban a részére leadott egy borítékot. Ennek a sorsáról nem tud, feltehetően a könyvtár részére gyűjtött, hasonló jellegű anyag közé keveredett (azaz nem ő juttatta el az azt kezelő kollégájának), egyébként az ő szándéka is az volt, hogy a saját gyűjteményük részére adja át.³⁸

Rusvay Tibor beismerte, hogy ígéretet tett Turbet-Delofnak egy írásos dokumentum megszerzésére, ez azonban nem az alföldi pedagóguskonferencia jegyzőkönyve és nem is az októberben és novemberben utcára kerülő rölapgyűjtemény volt. Az ebéd során egyetlen írásos anyag került szóba, méghozzá a Bibó István által készített kompromisszumos megoldási javaslat, amelyet Rusvay pozitívan értékelt; ez felkeltette Turbet-Delof érdeklődését is, ezért megígérte, hogy annak szövegét eljuttatja hozzá. Körülbelül egy hét múlva a Széchenyi Könyvtár folyosóján átadta a javaslatot Hankissnak, hogy vigye el az intézetigazgatónak, a dokumentum további sorsáról nem tud.³⁹ (Azt, hogy január 17-én Bibó tervezete szóba került, közvetve megerősítette Hankiss Elemér is, aki legelső kihallgatásán elmondta, hogy a politikai kérdésekről beszélgetve ő azt fejtegette, hogy a többpártrendszer lehetőségei nagyobbak Magyarországon, mint Nyugaton, mert itt a termelési eszközök már társadalmi tulajdonban vannak.⁴⁰ Ezek az elemek mind feltűnnek Bibó ekkor készített javaslatában.) Mindezek után érthetetlen, hogy a két gyanúsított szembesítésén sem a rölapok, sem pedig a Bibó-féle javaslat nem került elő, az attaséhoz eljuttatandó „illegális” írásos anyagok köre a „valamelyik kunsági városban” megtartott értelmiségi konferencia jegyzőkönyvére szűkült. Kettejük elbeszélése egyetlen ponton különbözött: Rusvay úgy emlékezett, hogy személyesen adta át a dokumentációt Hankissnak, míg utóbbi szerint csak leadta a nevére a könyvtárban.⁴¹

Két nap múlva Rusvay Tibor visszatért a korábbi verziójához, vagyis ahhoz, hogy Bibó István kompromisszumos megoldási javaslatának megszerzését ígérte Turbet-Delofnak. Védekezésésképpen megjegyezte, hogy az semmilyen számszerű adatot nem tartalmazott, csupán a békés kibontakozás lehetőségét tárgyalta.⁴² Az iratismertetés során meg is jegyezte, hogy a Hankiss által említett gyűlés valószínűleg a kecskeméti értelmiségi találkozó lehetett, ennek a jegyzőkönyve azonban sosem volt a birtokában. Megerősítette, hogy a kompromisszumos javaslat eljuttatásáról beszéltek, ám az, hogy azt a francia külügyminisztériumba vagy az ENSZ-hez továbbítsa-e Turbet-Delof, fel sem merült.⁴³ Ugyanekkor Hankiss Elemér már csak általában a dokumentumok átvételéről, illetve átadásáról beszélt, annak konkrét tartalmáról nem. Megerősítette, hogy hallgatólagosan ugyan tudomásul vette a közvetítői szerepet, de azt kifejezetten nem vállalta, és a megkapott dokumentumot nem adta tovább Turbet-Delofnak.⁴⁴ Első verziójához visszatérve hangsúlyozta, hogy az anyagot tudatosan tette a többi hasonló jellegű, a könyvtár által gyűjtött iratok közé.⁴⁵ (Érdemes megjegyezni, hogy a házkutatás során Hankisstól lefoglalt tárgyak között szerepelt egy, a forradalom dokumentumainak megőrzésére szóló felhívás.⁴⁶)

Hankiss Elemér az ügyész előtt próbált rendet vágni a különböző értelmű rendőrségi vallomásaiban. Nyomatékosította, hogy a hozzá került rölapok a könyvtárban nem véletlenül keveredtek a többi közé, hanem szándékosan helyezte oda azokat, és január végén ő adta át az egészet az annak kezelésével megbízott kollégájának. Szóba hozta a

kecskeméti értelmiségi találkozót is, megemlítve: egyáltalán nem gondolta, hogy az illegális lehetett volna. Nem érezte magát bűnösnek, mert nem vállalkozott kémkedésre: az írásos anyag továbbítása ellen azért nem állt módjában tiltakozni, mert a felvetés után azonnal témát váltottak.⁴⁷ Rusvay Tibor csak annyiban egészítette ki a rendőrségi vallomásait, hogy a Bibó-féle javaslat emlékezete szerint a magyar–szovjet viszony rendezését taglalta, a belpolitikában pedig szocialista alapon megvalósuló többpártrendszer indítványozott. Pótlólag megjegyezte azt is, hogy nem emlékszik pontosan, a dokumentumot személyesen adta-e át Hankissnak, vagy az íróasztalára tette.⁴⁸

Az ügyész lényegében elfogadta Hankiss verzióját, hiszen azzal szüntették meg ellene a nyomozást, hogy – bár nem is tiltakozott ellene – kifejezetten nem vállalkozott az írásos anyag közvetítésére. Rusvay Tibor a távollétében tette az asztalára a négy röplapot és a Bibó-féle tervezetet tartalmazó borítékot (a kecskeméti vagy kunsági vagy alföldi találkozó jegyzőkönyvéről nem volt szó), amelyet a könyvtár röplapgyűjteményében helyezett el. Vagyis nem volt bizonyítható, hogy Hankiss kémkedésre vállalkozott, illetőleg kémkedett volna, már csak azért sem, mert a Bibó István-féle javaslatot nem találták a könyvtárban, így nem tudták megállapítani, hogy az tartalmazott-e államtitkot; azt viszont így is számításba vették, hogy az irományt Bibó magánemberként készítette.⁴⁹ Megjegyzem, az ügyészség a megszüntető határozat meghozatala előtt egy nappal (!) még azzal indokolta a Bibó-féle javaslat beszerzését, hogy a „helyes érdemi álláspont kialakításához” szükség van annak megállapítására, hogy mit tartalmaz, mikor, kinek íródott, milyen körülmények között született.⁵⁰ Ugy tűnik, Hankiss Elemér esetében az „érdemi álláspontot” a memorandum nélkül is ki tudták alakítani.

Rusvay Tibor a bírósági tárgyaláson elmondta, hogy 1956 novemberében a Kossuth Klubban, egy asztalon stencilezett lapokat talált, az ott lévőktől tudta meg, hogy az „a Bibó-féle elgondolás”. Ő is elvett egyet, amelyet haza is vitt. Emlékezete szerint a kb. egyívnyi szöveg olyanokat tartalmazott, hogy Magyarország külpolitikája nem kerülheti meg a Szovjetuniót, a belpolitikában parlamentáris kormányzásra van szükség; földreformról nem volt szó benne. A január 17-ei ebéd során szóba hozta a dolgot a házigazda előtt, és megígérte, hogy Hankiss Eleméren keresztül eljuttatja hozzá az írást. Varsóba történő visszautazása előtt meg is találta a hazavitt példányt, és Hankiss asztalára tette egy könyvbe. A bíró ezután felolvasta a Bibó-féle javaslat kivonatát, ám Rusvay Tibor szerint az egyáltalán nem egyezett az általa olvasottakkal, mivel abban például Kodály Zoltán nevét is olvasta. Az ügyész kérdésére határozottan tagadta, hogy röplapokat beszerzését is vállalta volna. Ezt Hankiss Elemér is megerősítette, aki szerint erre már csak azért sem volt szükség, mert abban az időben már Nyugaton is ismerték, mi történt Magyarországon, amellet az általuk nagyra becsült Turbet-Delofnak sem akartak kellemetlenséget okozni ezzel. Konkrétan nem merült fel, hogy a dokumentumot ő juttatja el az intézetigazgatóhoz, így amikor az asztalán egy könyvben megtalálta az egyívnyi stencilezett anyagot, nem tulajdonított jelentőséget neki, mert a könyvtárban sok hasonló irat megfordult, hiszen gyűjtötték azokat. Nem is olvasta el, így a tartalmáról sem tudott nyilatkozni. Hankiss egyébként kitért arra is, hogy Rusvay említést tett egy alföldi városban tartott pedagógus-összejövetelről, és felajánlotta a franciának, hogy amennyiben érdeklő, elküldi neki a jegyzőkönyvét. Rusvay Tibor nem emlékezett arra, hogy bármiféle konferencia szóba került volna az ebéd során.⁵¹

A tárgyalás során a vádat képviselő Erdélyi István ügyész indítványozta, hogy Rusvay Tibort mentsék fel a hűtlenség vádjától. Legfőbb indoka az volt, hogy a bíróság által beszerzett Bibó-féle memorandum a vádlott szerint nem azonos azzal, amelyet ő egy 1957. januári értekezleten kapott (nem tudni, Erdélyi mire gondolt, Rusvay egy 1956. novemberi eseményről beszélt). *„Vádlott cáfolhatatlan védekezése szerint ebben a memorandumban semmiféle demokráciaellenes nem volt, és semmiféle gazdasági vagy katonai adatot nem tartalmazott. Mint érdekességet akarta a vele évek óta baráti és tudományos munkatársi viszonyban álló Turbet-nek eljuttatni”,* ám még arra sincs bizonyíték, hogy el is jutott hozzá. (Az iromány már csak azért sem lehetett ellenséges

tartalmú az ügyész szerint, mert a szóban forgó értekezleten olyan kommunista káder is részt vett, mint Jóború Magda oktatási miniszterhelyettes.) Ugyanakkor még a bíróság által beszerzett november 4-i „Bibó-féle förmedvény” sem tartalmaz olyan adatot, amelynek kiszolgáltatása a törvény szerint kimerítené a hűtlenség fogalmát. Erdélyi annál is inkább érthetetlennek találta a hűtlenség vádját, mert az általa fentebb ismertetett indokok (a dokumentum elkallódott, így nem bizonyítható, hogy államtitkot tartalmaz) alapján a Fővárosi Ügyészség Hankiss Elemérrel szemben már megszüntette a nyomozást. *„Ugyanazon cselekmény egyik gyanúsítottjával szembeni indokolt megszüntetés mellett a másikkal szembeni vádemelés teljesen megalapozatlan volt”* – szól Erdélyi István végkövetkeztetése.⁵²

A bíróság elfogadta az érvelést. Az ítélet indoklása szerint január 17-én szóba került ugyan a Bibó-féle kompromisszumos javaslat, és Rusvay Tibor ígéretet tett arra, hogy ennek szövegét Hankisson keresztül eljuttatja az attaséhoz, a szóban forgó iromány azonban csak ez utóbbi személyig jutott, ő ugyanis más dokumentumok közé keverte, és a vizsgálat során nem tudtak a nyomára akadni. A bíróság hivatalból beszerzett ugyan egy, Bibó Istvántól származó javaslatot, de a vádlott tagadta, hogy az azonos lenne azzal, amelyet ő el akart küldeni Turbet-Delofnak, így nem lehetett megállapítani, hogy a vádlott által eljuttatni kívánt irat államtitkot vagy a magyar állami fontos érdekeit sértő adatokat tartalmazott-e.⁵³

Kérdés, vajon milyen dokumentum került Rusvay Tibor kezébe, amelyet Hankiss asztalára tett, és amelyik aztán elkeveredett a Széchényi Könyvtár rengetegében. A periratok között két, Bibó István által jegyzett, géppel írt szöveg található. Az egyik az *„Expozé a magyarországi helyzetről”* címet viseli, és azonos azzal az írással, amely Bibó munkáinak összkiadásában *„Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására”* címmel jelent meg.⁵⁴ (Ez utóbbi cím a kéziratban még alcímként szerepel a hat pontból álló kibontakozási tervezet előtt.) A két szöveg még a kiemelések tekintetében is megegyezik, az egyetlen különbséget az jelenti, hogy a keletkezés dátumaként a kéziratban november 9-e, a publikált változatban november 6-a van megadva. A *„Magyarok!”* kezdetű másik dokumentum több szövegből állt össze. Az első része Bibó államminiszterként kiadott november 4-i felhívása, amely az összkiadásban megjelent szövegtől csak egy-két szóban tér el. A második rész a fenti expozé vázlatos kivonatát tartalmazza, előtte az indiai követnek szóló kísérőlevéllel.⁵⁵ A tárgyalási jegyzőkönyv és a hivatalos feljegyzések egyértelműen arról tanúskodnak, hogy csak egyetlen irományt mutattak meg Rusvay Tibornak, Erdélyi fenti megjegyzése szerint valószínűleg a *„Magyarok!”* kezdetű felhívást. (Ezt megerősíti, hogy az Expozét Szegedi Vilmos csak december elején, már az ítélet megszületése után küldte el a bíróságra.)⁵⁶

Rusvay Tibor vallomása alapján ő az Expozét olvashatta (bár Kodály neve abban sem szerepel), így valóban nem ismerte fel a neki megmutatott felhívást. Ennek második része, mint említettem, tartalmazza ugyan az expozé kivonatát is, ám a vádlott nyilván nem erőlködött, hogy felismerje a hasonlóságot. A hatóságok pedig lehet, hogy azért nem erőltették a dolgot, mert elvileg tudhatták: 1957 januárjában már mind a Bibó István által készített felhívás, mind a kibontakozási tervezet Guy Turbet-Delof birtokában volt. Bibó 1957. májusi kihallgatásán ugyanis szóba került, hogy 1956. november 7-én ő maga vitte el az attaséhoz a felhívást, majd az expozé első változatát telefonon olvasta be neki, ennek végleges verzióját pedig pár nappal később juttatta el hozzá.⁵⁷ (A *„Magyarok!”* kezdetű felhívás, valamint az expozé kétféle, a *„Követ Úr!”* kezdetű bevezetővel ellátott, november 6-ai és az anélküli, november 9-re datált változatának fotókópiái megtalálhatók Bibó vizsgálati anyagában.)⁵⁸

Naplójában Turbet-Delof is beszámolt Bibó november 7-ei látogatásáról. A (volt) államminiszter reggel 9 órakor, *„borotvátlanul, szakadt kabátban, ám a bátorság és hidegvér gyönyörű egyszerűségével”* állított be hozzá. Átadta neki a november 4-én hajnalban, a parlament épületében fogalmazott proklamációjának szövegét azzal, hogy fordításban juttassa el a francia és a brit követségre. (Bibó a csatolt kísérőlevélben arra

kérte a követet, hogy a nyilatkozatot őrizze meg, illetve juttassa el saját kormányához, az ENSZ főtitkárához, Kéthly Annához, valamint a sajtó képviselőinek. Kérte még, hogy amennyiben az ENSZ megbízottjai Magyarországra érkeznek, javasolja nekik, hogy lépjenek vele kapcsolatba, mint a törvényes kormány egyetlen hivatalban lévő tagjával.) Aznap este Bibó István telefonon beolvasta Turbet-Delofnak a magyar kérdés kompromisszumos megoldására szolgáló tervezetét. Kérésére ennek szövegét az attasé megmutatta Keszthelyi Nándornak, a Francia Intézet és a követség jogtanácsosának, aki néhány helyen módosította azt. A kompromisszumos tervezet végleges verzióját november 10-én, az attasé távollétében egy „D.”-vel jelzett személy tette le titkárnőjénél.⁵⁹

Kihallgatásán Turbet-Delof titkárnője, Halkó Marianne is beszélt Bibó István látogatásáról (ezt november 6-ára tette), valamint pár nappal későbbi telefonhívásáról. Utóbbi alkalommal ő jegyezte fel gyorsírással, majd gépelte le a magyar kérdés kompromisszumos megoldását szolgáló tervezet Bibó által beolvasott pontjait.⁶⁰ A vizsgálók ezt aztán úgy interpretálták, hogy Halkó „tolmácsolta” Turbet-Delof felé Bibó felhívását, majd lejegyezte és franciára fordította a nyugati hatalmaknak szóló expozét. A politikai rendőrség feje, Galambos József főosztályvezető azonban úgy látta, titkárnőként ez a kötelessége volt, így terhelő adatként nem használható fel az asszony ellen. Fel is hívta „Szalma elvtársék”, azaz a vizsgálati osztály figyelmét, hogy pontosabban állítsák össze a bizonyítékokat.⁶¹ A nyomozók azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy Bibó szövegeinek lejegyzése és fordítása nem tartozott a titkárnő feladatai közé, aki magyar állampolgárként tisztában kellett legyen azzal is, hogy az ominózus felhívás a Kádár-kormány ellen irányul. A vizsgálók értelmezése szerint Halkó ezzel (a Bibó István által elkövetett) hűtlenség bűntettéhez nyújtott segítséget.⁶² A bíróság azonban arra hivatkozva mentette fel Halkó Marianne-t a bűnsegédség vádja alól, hogy Guy Turbet-Delof és Bibó István között nem kellett tolmácsolnia, mert előbbi jól beszél magyarul, utóbbi pedig franciául. Bibó tervezetének csak kis részét ismerte, amelyet gyorsírással – mint titkárnő – lejegyzett. Helyzetéből adódóan nem ismerhette Bibó tevékenységének az egészét, így azt sem, hogy a lejegyzéssel államellenes tevékenységhez nyújtott segítséget. (Mint említettem, tiltott határátlépésben való közreműködés miatt azonban elítélték Halkó Marianne-t.⁶³)

Visszatérve Hankiss Elemér és Rusvay Tibor ügyéhez: a gyanúsítás szerint ők ketten nem csupán hírszerző feladatot vállaltak, hanem az ellenséges propaganda szolgálatába is kívántak állni. A lehallgatási anyag szerint 1957. január 17-én Hankiss vetette fel egy illegális lap indításának ötletét, aminek a részleteit is megbeszélték az ebéd során. A kémelhárítás többek között ezzel indokolta a két férfi őrizetbe vételét.⁶⁴ Hankiss szerint nem ő, hanem Rusvay említette meg: lehetne szerezni (vagy már szerzett is) egy sokszorosítógépet, és megkérdezte tőlük, mit lehetne ezzel kezdeni. Ő azonnal közbevágott, hogy ne beszéljen ilyen dolgokról, mert nekik nincs közük hozzá; ha csinálni akarja, csinálja, de ne verje nagy dobra.⁶⁵ Rusvay másként emlékezett: Turbet-Delof kezdett beszélni arról, hogy ugye, jó volna egy folyóirat, amire ő azt válaszolta, hogy ehhez gép is kellene, míg Hankiss Elemér megjegyezte, hogy amiről két ember tud, arról mindenki tud, ezzel a témát le is zárták.⁶⁶ Szembesítésük során mindketten ragaszkodtak a korábbi vallomásaikhoz, azaz Hankiss szerint Rusvay, utóbbi szerint viszont Turbet-Delof kezdett beszélni a dolgról.⁶⁷ Egy hónap múlva azonban Hankiss Elemér már határozottan tagadta, hogy az ebéd során illegális lap indításáról esett volna szó, csak valamilyen gépről beszéltek, amellyel nyomtatott szövegeket lehet írni.⁶⁸ A bíróságon részletesen is kifejtette az új verziót: szóba került, hogy 1956 októberében rengeteg röplap került az utcára, ám ez a hullám már alábbhagyott, mire Rusvay megjegyezte, hogy masinát lehetne hozzá szerezni most is, ám Hankiss gyorsan leállította a témát azzal, hogy ez a beszélgetésnek illegális jelleget adna.⁶⁹ Rusvay Tibort augusztus után nem kérdezték a dolgról, ami azt jelzi, hogy a hatóságok már nem tulajdonítottak jelentőséget a kérdésnek; ennek megfelelően sem a vádiratban, sem az ítéletben nem szerepel, hogy Rusvay és Turbet-Delof illegális sajtótermék előállítását tervezte volna.

Az izgatás vádja

Rusvay Tibor következetesen tagadta, hogy kémkedett vagy kémkedésre vállalkozott volna – ennek ellenére már Lengyelországba történő visszautazása után számított arra, hogy hazatérése esetén letartóztatják. Erről a lengyel kémelhárítás által írt és a magyar kollégáknak megküldött feljegyzés tájékoztat (a lengyel szervek szinte minden számba jöhető eszközzel, telefon- és szobalehallgatással, ügynökök segítségével figyelték az aspiránst). Rusvay és felesége azt tervezték, hogy nyári szabadságukat Zakopanében töltik, ám az asszony táviratban értesítette a férjét, hogy nem tud Lengyelországba utazni, mert indoklás nélkül elvették az iratait. A férfi sejtette, hogy a dolog vele áll összefüggésben, és egy ismerősének kijelentette, feltételezése szerint az MTA rövid időn belül, diplomáciai úton visszahívja Varsóból. Amikor a házaspár telefonon tudott beszélni egymással, az asszony azt tanácsolta a férjének, hogy maradjon Lengyelországban. Rusvay nem is szándékozott Magyarországra jönni, mert – mint azt már a közeli ismerőseinek elmesélte – meggyőződése szerint itthon letartóztatják, és lehet, hogy két évre is ítélik (hogy miért, arról nem szól a jelentés).

Július elején a férfi egyedül utazott Zakopanéba, ahonnan Varsóba visszatérve a Lengyel Tudományos Akadémia értesítette, hogy az MTA visszahívta őt. Barátainak elmondta, hogy kénytelen lesz hazatérni, mert különben retorziók érhetik a családját. Februári visszatérése óta számított rá, hogy visszahívják, mert tagja volt annak a tanácsnak, amelynek tagjait – Kodály, valamint egy Lajos és egy János nevű személy kivételével, utóbbi Rusvay szerint áruló – mind letartóztatták. Visszahívását egy kinti incidens is meggyorsította: egy varsói szórakozóhelyen találkozott egy Salamon nevű újságíróval, akivel politikai kérdésekben összetűzésbe keveredett, és megsértette őt, mire az újságíró hazatérve rágalmozó cikket írt róla. Úgy értesült, hogy a határon várni fogják, feltehetően az állambiztonság. Immáron arra számított, hogy három évre ítélik, de őszre politikai változást remélt, ami majd a szabadulását eredményezheti. A felesége hasztalan tanácsolta neki, hogy ne menjen haza (érvként felhozva a rágalmozó cikket), Rusvay kijelentette, vissza kell térnie, hogy tisztázhassa magát.⁷⁰

Salamon Pál írása a *Magyarország* című lap 1957. július 3-i számában jelent meg. Az újságíró beszámol a kettejük összeszólalkozásáról, bár sok konkrétum nem derült ki belőle: Rusvay elfintorodott, amikor kiderült, hogy Salamon a *Népszabadság* tudósítója, magyarkodott, és a lengyel egyetemistáknak azt mondta, ne álljanak vele szóba, mert „Kádár-kommunista”. *„Rusvai [!] varsói szerepléséről az egyetemen felháborodva beszélnek”* – olvasható ezután: a tanulmányait elhanyagolja, gyakran látják ittasan, ifjúsági pártot akart alakítani, befurakodott a lengyel–magyar társaságba, de felismerve *„gyalázatos politikai és emberi arculatát”*, hamar kidobták onnan. Egy lengyel ismerőse állítólag megkérdezte Salamontól (az ismeretlen helybeli szerepeltetése az írásban nyilván egyszerű retorikai fogás volt), hogy a magyarok vajon miért küldenek ki olyan személyt jó ösztöndíjjal, aki a kormány pénzén uszít a kormány és a kommunisták ellen. Az újságíró nem tudta a választ, és a kérdést az MTA illetékeseihez továbbította.⁷¹

Az aspiráns hazarendelésének a módját a lengyel politikai rendőrség találta ki. 1957. június közepén ugyanis a magyar kémelhárítás Varsóba utazó beosztottjával kénytelenek voltak közölni, hogy az ügyészség sajnos nem járult hozzá Rusvay őrizetbe vételéhez. Hosszabb beszélgetés után a magyar fél megoldásként lényegében a férfi elrablására tett javaslatot: vonják meg tőle a lengyel vízumot, így kénytelen lesz bemenni a magyar követségre, ahol *„közölni fogják vele, hogy van itt Budapestről egy gépkocsi, ha akar, azzal hazamehet, mivel van hely”*. A lengyel hatóságok (feltehetően ismét az ügyészség) részéről azonban ezt az eljárást is elutasították. Végül a lengyel állambiztonság azt tanácsolta, hogy egyszerűen rendeljék haza az aspiránst Budapestről. A magyarokat megnyugtatták: nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy Rusvay ne tudjon megszökni, *„mivel az rájuk nézve nagyon kellemetlen lenne”*; a belügyminisztérium

vezetői megbeszéltek a pártvezetéssel, hogy nem adnak neki menedékjogot; és véleményük szerint attól sem kell tartani, hogy valamely nyugati követség befogadja, mivel azok „most minden olyan dologtól tartózkodnak, amely súrlódásra adhatna okot”.⁷²

A varsói magyar nagykövetség szerint Rusvay Tibor már „a magyarországi ellenforradalom napjaiban különösen feltűnt jobboldali, nacionalista felfogásával és kijelentéseivel”, ezért, továbbá „bizonyos viselkedésbeli hiányosságok (hangoskodás, feltűnéseltetés stb.)” miatt figyelmeztették őt. November közepén hazament Magyarországra, és nem is gondolták, hogy visszatér. Csupán márciusban értesültek arról, hogy Rusvay újra Varsóban tartózkodik, csak kerüli a nagykövetséget. „Nyilván nem ok nélkül” – tették hozzá sokat sejtetően. Behívták, és elbeszélgettek vele, ám magatartásán nem változtatott, így továbbra is „idealizálta” az ellenforradalom vezetőit, és provokálta Salamon Pált, a *Népszabadság* újságíróját.⁷³ A követségen (Salamonhoz hasonlóan) úgy tudták, hogy tanulmányait is elhanyagolta, a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomkutató Intézete hivatalos véleménye azonban mást mondott: eszerint „különleges szorgalom és lelkiismeretesség”, „nagy felelősségérzet”, „intellektuális érettség”, „élénk gondolkodás”, „fegyelmezettség és szisztematikus munka” jellemezte őt, és összességében „aspirantúrájának időszakát igen pozitíve kell értékelni”. A summázat a magyar szervek figyelmét is felkeltette: a mondatot aláhúzták, és melléírták: „ez érdekes!”⁷⁴

A nyomozás során Rusvay lengyelországi tevékenysége egyáltalán nem került elő, így a Salamon Pállal történt incidense és a lengyel állambiztonság jelentésében szereplő állítólagos értelmiségi tanácsbeli tagsága sem. Kinti magatartásáról csak a vádirat és az ítélet tett említést, de nem konkrét bűncselekményként, inkább csak a vádlott ellenséges beállítottságát bizonyítandó. (Konkrétan a Salamon-féle afférról viszont egyikben sem esik szó.)

Rusvay Tibor az előállítását követő első kihallgatásán tagadta, hogy kémtevékenységet végzett volna Turbet-Delof részére; arra hivatkozott, hogy csak baráti kapcsolatban áll a francia férfival.⁷⁵ Tagadását a hivatalos jegyzőkönyv nem rögzítette, abból az tűnik ki, hogy Rusvayt kizárólag arról kérdezték, hogy milyen tevékenységet fejtett ki itthoni tartózkodása alatt, azaz 1956. november 14. után. (Ez azért különös, mert kémkedés gyanújával tartóztatták le.) A gyanúsított két dolgot említett. Egyrészt november második felében a Móricz Zsigmond körtéren, mások példáján felbuzdulva, elégetett tíz darab *Népszabadságot*. Másrészt november végén vagy december elején lakásán röpcédulákat készített a felirattal, hogy „Ne higgyetek Kádárnak, éljen a forradalom tisztasága”, és ezeket Vác különböző pontjain kiragasztotta.⁷⁶

Vallomása nyomán immár nemcsak hűtlenséggel, hanem izgatással is gyanúsították.⁷⁷ Ebben a nyomozás végén Rusvay is bűnösnek érezte magát, ám az első vallomáshoz képest lényegesen módosított elbeszélésén. Elismerte, hogy elégetés céljával tíz darab lapot vásárolt, amelyet azonban nem ő, hanem mások égettek el a nagy tömeg előtt. Védekezésül előadta, hogy őt megelőzően a helyszínen már mások is hasonlóan cselekedtek. Bűnösnek érezte magát azért is, mert „Ne higgyetek Kádárnak!” és „Éljenek az írók!” szöveggel röplapokat készített, amelyet Vácra is ragasztott (vagyis a forradalom tisztaságát nem hirdette).⁷⁸ Az ügyész előtt csupán azzal egészítette ki a rendőrségi vallomását, hogy a röplapokból négyet a váci gimnázium kapujára, egyet a szemben lévő házra tett ki.⁷⁹ A vádiratba mégis az került, hogy a tíz darab *Népszabadságot* ő maga gyújtotta meg, illetve a röplapok közül hét darabot ragasztott ki a gimnáziumra, illetve egyet megmutatott egy ismerősének.⁸⁰

A tárgyaláson Rusvay Tibor ismételtlen leszögezte: az izgatás vádjában bűnösnek érzi magát (ennek megfelelően védője is csak a hűtlenség vádja alóli felmentését kérte). Előadta, hogy az „ellenforradalom” kitörése Lengyelországban érte, és a hírek nyomán nagyon aggódott a családja miatt. November 12-én hazaindult, két nap múlva érkezett

Vácra, ahol néhány napot otthonában töltött. Hivatalos ügyeinek intézése végett a fővárosba kellett utaznia, ahol egyik professzorától hallotta a hírt, hogy Kádár János miniszterelnök nem fogadta a magyar tudósok küldöttségét, amin ő nagyon felháborodott. November második felében a Móricz Zsigmond körtéren kisebb tömeget vett észre, akik *Népszabadságot* égettek. A látottak hatása alatt ő is beállt az újságos előtti sorba, és tíz darab lapot vásárolt. Ezután két, 20-22 éves fiatal megkérdezte tőle, miért nem égeti el azokat, majd kivették a kezéből, és a tűzbe dobták az újságokat. Megbánta a tettet, amit az is bizonyít, hogy a Fő utcai kihallgatása során ő vallotta be, noha a vizsgálók nem is tudtak az esetről. Ezt követően, november 20-a körül nyolc (*„Éljenek a magyar írók!”* és *„Ne higgyetek a Kádár-kormányynak!”* feliratú) röplapot készített, amelyeket a váci gimnázium kapujára ragasztott. Az egyetlen nála maradt példányt megmutatta egyik tanítványának, aki erre úgy reagált: már a humanisták is politikával foglalkoznak? Tanítványa távozása után a kiragasztott röplapokat letépte és elégette; megjegyezte, hogy tanítás nem volt, a gimnáziumban senki sem tartózkodott – vélhetően arra kívánt utalni, hogy a röpcédulákat senki sem láthatta. Indítékaként az afeletti elégedetlenségét jelölte meg, hogy a tudós küldöttséget a kormányfő nem fogadta (később tudta meg, hogy éppen akkor bolgár kormányküldöttség tartózkodott Kádárnál).⁸¹

Az ítélet indoklásában Rusvay Tibor cselekedetei az 1956-os „ellenforradalom” kontextusában nyerték el jelentésüket. Így a körtéri események kapcsán hangsúlyozottan *„ellenforradalmi és huligán elemek”* égettek *Népszabadságot*, minek hatására a vádlott is vett tíz darabot, melyeket *„átadott elégetés végett”*, ezzel Rusvay is egyivásúvá vált ezekkel az ellenforradalmárokkal és huligánokkal, még akkor is, ha – ezt a bíróság elhitte a vádlottnak – nem ő gyújtotta meg az újságot. Az ítélet emellett közvetlen kapcsolatot teremt az újságégetés és a röplapkészítés között: a szöveg szerint a vádlott a körtérről hazamenve készítette el és tűzte ki a nyolc röpcédulát, melyeket aztán *„állítása szerint”* maga vett le. (A vádirat az újságégetést november második felére, a röpcédulázást november végére tette.) Az ítéletben a vádlott tárgyaláson tett vallomásának megfelelően nyolc darab röpcéduláról esik szó, amelyek azonban a vallomásával szemben tartalmazzák a forradalom tisztaságára vonatkozó mondatot is. Mint láttuk, ez kizárólag Rusvay legelső, állítása szerint tévesen felvett kihallgatási jegyzőkönyvében szerepelt, a bíróság mégis erre hivatkozott, nyilván azért, mert az inkább terhelő volt a vádlottra nézve. A bíróság nem fogadta el Rusvay Tibor védekezését, miszerint a fenti cselekményeit azért követte el, mert Kádár János nem fogadta a *„tudományos dolgozók”* küldöttségét. Ez ugyanis nem lehetett elégséges ok arra, hogy szembeforduljon a rendszerrel, amely számára oly sokat nyújtott, *„hogy kevés állampolgár dicsekedhet ilyen hatalmas kedvezménnyel”*: lehetővé tette három diploma megszerzését és azt, hogy aspiránsként magas ösztöndíjjal külföldön kutathasson. A vádlott *„háládatlanságot tanúsított”* azzal a rendszerrel szemben, *„amely tőle nem sajnált semmiféle áldozatot”*, és ahelyett, hogy annak támasza lett volna, ellene fordult. (A bíróság *„érvelésében”* nem nehéz felfedezni Salamon Pál ominózus írásának okfejtését.)

Súlyosbító körülményként értékelték azt is, hogy a vádlott magas képzettségű, így a környezetére nagy befolyással bíró személy volt. *„Mint magas pedagógiai képzettségű egyénnek kötelessége lett volna a megtévedt embereket felvilágosítani és elítélni az írott betű égetésének a fasizmusra emlékeztető emlékeit”*, ám rossz példával járt elől (mintha ő kezdte volna az újságégetést!), illetve tanárként a szocialista nevelésre kellett volna törekedni, ehelyett a fiatalokat akarta *„megmételyezni”* a röpcédulákkal. Cselekményét ráadásul olyan időszakban követte el (november második felében), amikor az ellenforradalmat fegyveresen levertek, de gazdasági és ideológiai vonalon támadásba lendült, így tettével annak céljait szolgálta. Enyhítő körülményként figyelembe vették Rusvay Tibor családi állapotát, büntetlen előéletét, továbbá *„felfedező jellegű, töredelmes és mély megbánást mutató beismerő vallomását”*. Ezeket egybevetve a bíróság úgy találta, hogy a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatásért kiszabható büntetés legalacsonyabb mértéke (2 év börtön) is súlyos lenne, ezért a kirótt egy év és négy hónap börtönbüntetést, valamint a 2000 forintos vagyonekobzást is

elegendőnek ítélte ahhoz, hogy a vádlott megjavuljon, és a továbbiakban tartózkodjon a hasonló jellegű cselekményektől.⁸²

Rusvay Tibor börtönbüntetését Márianosztrán töltötte le, ahonnan 1958. november 13-án szabadult.⁸³ Mint politikai elítélt a büntetése letöltése után is az állambiztonság nyilvántartásában maradt, ugyanakkor Hankiss Elemért törölték onnan.⁸⁴ Guy Turbet-Delof személyével kapcsolatban 1958 elejéig kilenc személyt vettek őrizetbe, Rusvayn, Hankisson és Halkó Marianne-on kívül például Kosáry Domokost is, akit hűtlenség címén négyévi börtönre ítélték. A vizsgálatok állítólag bőséges bizonyítékokat szolgáltatottak az attasé kémtevékenységéről, értéktárgyak és személyek Magyarországról történő kicsempészéséről.⁸⁵ Erre hivatkozva több javaslat is készült a kiutasítására, ám erre végül nem került sor. Turbet-Delofot 1958-ban felmentették állásából, és ez év őszén elhagyta Magyarországot. A magyar kémelhárítás még évekig gyűjtötte róla az információkat, dosszióját csak 1962-ben zárták le.⁸⁶ A Rusvay operatív kartonján lévő 1971. március 22-i bejegyzés szerint mentesült a büntetett előlélethez fűződő hátrányok alól.⁸⁷ A Fővárosi Bíróság 1990. október 16-án igazolta, hogy a perében hozott 1957-es ítélet az 1989. évi XXXVI. törvény 1. §-a alapján semmis.⁸⁸

Következtetések

Az állambiztonsági szerveknek kétségük sem volt afelől, hogy 1957. január 17-én Guy Turbet-Delof lakásán egy imperialista kém és két magyar megbízottja tartott megbeszélést, melynek során utóbbiak adatokat szolgáltatottak a magyarországi politikai helyzetről. Az a kémelhárítóknak fel sem merült, hogy vajon mit tudhatott a belpolitikai helyzetről két irodalmár (az egyikük ráadásul hónapok óta külföldön tartózkodott!), amit a közel egy évtizede Magyarországon lakó, magyarul jól beszélő – például Petőfi Sándor *János vitézét* franciára fordító – diplomata nem. A kihallgatók kérdéseiben, a rendőrségi jelentésekben és a vádiratban az ebédet és az azt követő beszélgetést következetesen *találkozóknak* nevezték, amelynek a résztvevői különböző, részben illegális kérdésekről *tárgyaltak* – ezzel kvázi-hivatalos jelleget adva az eseménynek. Ebbe az értelmezésbe illeszkedik a Rusvay Tibor elleni nyomozást és az előzetes letartóztatását elrendelő határozatok szóhasználata is, melyek szerint a gyanúsított kapcsolatot tartott Turbet-Deloffal, és 1957 januárjában annak lakásán további *szolgálatait* is felajánlotta.⁸⁹

Azt, hogy itt a szavak tudatos megválasztásáról volt szó, kiválóan mutatja a Hankiss Elemér szabadon engedését elrendelő ügyészi határozat. Az ellene folyó nyomozást azért szüntették meg, mert nem tudták bizonyítani a kémkedés tényét, ám ezen túlmenően is igazolni kellett, hogy Hankiss személye és cselekedetei nem hordoztak veszélyt. Így a január 17-ei ebéd – ebben az esetben hivatalos részről is – informális jelleget kapott, amelynek a résztvevői nem kvázi-hivatalosan *tárgyaltak*, hanem csak (barátilag) *beszélgettek* a kül- és belpolitikai helyzetről.⁹⁰ A pár nap múlva vélhetően szintén az ügy felelőse, Szegedi Vilmos által készített, bár Götz János által jegyzett vádiratban az ebéd visszaalakult hírszerzők megbeszélésévé: Rusvay Tibor 1957. január 17-én „előzetes megbeszélés után” kereste fel – Hankiss társaságában – Guy Turbet-Delofot, régi ismerősét, a budapesti Francia Intézet vezetőjét, akivel politikai kérdésekről is *tárgyaltak*. Hogy miről, arra vonatkozóan a szöveg csupán egyetlen konkrétummal szolgál: Rusvay felajánlotta, hogy Hankiss Eleméren keresztül megküldi Turbet-Delofnak a Bibó István által készített kompromisszumos javaslatot és az „ellenforradalmi” röplapokat.⁹¹ Ám – mint arról volt szó – a tárgyaláson megjelenő ügyész indítványozta, hogy Hankiss Elemérhez hasonlóan Rusvay Tibort is mentsék fel a hűtlenség vádja alól, és a bíróság is úgy látta, hogy a leghalványabb bizonyíték nem merült fel arra, hogy a vádlott kémtevékenységet végzett vagy ilyenre vállalkozott volna.

Mindez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a bűnvádi eljárás végére az eredeti gyanúsítás alapjául szolgáló, a politikai rendőrség által lehallgatás útján szerzett információk egyike sem állta meg a helyét. Egyedül a házigazda személye, a helyszín és az időpont

igazolódott, továbbá az, hogy Turbet-Delofnak két vendége volt, az egyikük Hankiss Elemér. Kiderült, hogy a János keresztnevű látogató valójában Tibor, hogy Perényi vagy Terényi valójában Erneyei, és nem Rusvay sógora, hanem annak a barátja, aki hatéves börtönbüntetését Vácon töltötte, és hogy egyik vendég barátját sem fogták el a határon, az egyik vendég sógora és annak a barátja még csak tervezték a kiszökést. Hamar kiderült, hogy Rusznyai neve igazából Brusznyai, hogy nem Hankiss, hanem Rusvay járt Lengyelországban. A Honvéd Művészegyüttes vezetője és a Magyarországon tartózkodó Csou En-laj állítólagos találkozóját már a vizsgálók is érdektelennek tekintették, a kihallgatásokon szóba sem került a dolog. Mint ahogy a Kecskemét környéki utazás terve sem, amelynek a körülményeit pedig 1957 februárjában még tisztázandónak tartották. A város csupán az állítólagos vidéki „illegális” konferencia helyszínéül merült fel, amelyről csak annyit sikerült megállapítani, hogy egy pedagógustanácskozás lehetett. Ám bebizonyosodott, hogy a vendégek nem is ennek a rendezvénynek a jegyzőkönyvét ígérték eljuttatni Turbet-Delofhoz, hanem – végül legalábbis e mellett maradtak a vallomástévők – Bibó István kibontakozási javaslatát. Amelyről viszont a lehallgatási anyagban, pontosabban az azt rögzítő jelentésben egy szó sincs. A karhatalomban szolgáló lengyel grófról már a rendőrségen bebizonyosodott, hogy félrehallás lehetett, míg az ügyészségen már azt sem találták hitelt érdemlően igazolhatónak, hogy a karhatalom, továbbá egy illegális lap indítása szóba került volna a beszélgetésen.

(Két olyan mozzanat, amelyről a lehallgatóberendezésen keresztül a politikai rendőrség tudomást szerzett, a hivatalos vizsgálat során egyáltalán nem került elő. Az egyik a Honvéd Művészegyüttes vezetője és Csou En-laj állítólagos beszélgetése: az ebéd során talán az együttes 1956. őszi kínai vendégszerepléséről szóló híresztelések kerültek szóba, amelyek azokban a napokban keringtek a városban. Ezek szerint a művészek úgy érezték, hogy vendéglátóik „pozitívan ítélték meg” a magyarországi eseményeket, és a vonaton Moszkváig kísérték a küldöttséget, nehogy útközben a Szovjetunióban „eltűnjenek”. A szovjetek rá akarták venni az együttest, hogy lépjenek fel Moszkvában, a tagok azonban ezt egyhangúan visszautasították, sőt még időzni sem voltak hajlandóak a szovjet fővárosban.⁹² A másik, sokkal lényegesebb hiány: Brusznyai Árpád neve egyszer sem tűnik fel a jegyzőkönyvekben, ami azért érdekes, mert Rusvay Tibor ellen akár azt is felhozhatták volna, hogy egy prominens, később halálra ítélt és kivégzett forradalmi vezetőnek nyújtott segítséget november 4-e után.)

Hankiss Elemér esetében az ügyészség, Rusvay Tibor esetében pedig a bíróság találta alaptalannak, hogy hírszerzési feladatokat vállalták volna a francia diplomata részére. Nagyon úgy tűnik, hogy az ügyészség már Rusvay ellen is csak azért tartotta fenn a vádat, hogy mentse, ami menthető. Jól mutatja ezt az ügy felelősené magyarázkodási kísérlete. Az ítélet megszületése után pár nappal ugyanis Szegedi Vilmos ügyész igyekezett megvédeni saját álláspontját. Mint előadta, a vádemelés alapja nemcsak a Bibó-féle javaslat volt, hanem az, hogy Rusvay más adatok beszerzését is vállalta, aminek eleget is tett azzal, hogy különböző röplapokat is eljuttatott Hankiss Elemérhez. Noha ezek sem kerültek Turbet-Delofhoz, és semmi közelebbit nem tudtak ezekről, ám *„feltételezhetően olyan tartalmúak voltak, melyeket, ha külföldre eljuttatnak, alkalmasak arra, hogy külföldön Magyarországról, a magyarországi helyzetről a valóságnak nem megfelelő tájékoztatást nyerjenek illetéktelen személyek”*. Akkor miért engedték szabadon Hankisst? Szegedi szerint azért, mert vele szemben a kémkedésre vállalkozás gyanúja merült fel, amit nem lehetett bizonyítani. Igaz, a kémkedés vonatkozásában Rusvay tevékenységét is nehezen lehetett bizonyítékokkal alátámasztani, ám a vádemeléshez mégis elégségesnek látták.⁹³

Az a tény, hogy a politikai rendőrségen kívül a Hankiss és Rusvay (illetve személyükön keresztül Turbet-Delof) ellen felhozott gyanúsítások egyike sem állta meg a helyét, a kémelhárítókat utólag sem zavarta, ők megmaradtak a saját verziójuknál. Ezt mutatja a francia hírszerzésről szóló, 1958-ban készített állambiztonsági tanulmány, amelynek vonatkozó részét érdemes teljes egészében közölni:

„Mindenki előtt ismeretes, hogy az ellenforradalmi események után Budapestre akkreditált nyugati diplomaták igen aktív tevékenységbe kezdtek, hogy az ún. ENSZ Ötös Bizottságának jelentéséhez »élő« adatokat szerezzenek be. Ebben a munkában a francia követség diplomatái is élenjártak. A követség egyik hírszerző attachéja [!] beszervezéseket hajtott végre az októberi események során magukat kompromittáló magyar állampolgárságú személyek köréből. Ilyen volt pl. Rusvai [!] Tibor egyetemi tanár, aki letartóztatásáig állami ösztöndíjjal Lengyelországban tanult. Rusvai az ellenforradalmi események után Budapesten tartózkodott. Részt vett az egyik egyetem[i] ellenforradalmi bizottság munkájában, ellenséges röplapokat és felhívásokat szerkesztett és terjesztett. Lengyelországban állami ösztöndíjashoz nem méltó módon viselkedett, kapcsolatot tartott fenn lengyel ellenforradalmi elemekkel. Az említett hírszerző ezt az embert szervezte be, elvi alapon.

Politikai beszélgetés során a hírszerző dicsőítette a »szabadságharcot«, és közölte, hogy ők a magyar »szabadságharcosok« segítségére kívánnak lenni abban is, hogy az ENSZ elé viszik az ún. »magyar ügyet«. A hírszerző leszögezte, hogy ennek a munkának a sikeréhez adatokra van szüksége, mint mondotta, olyan adatok kellenek az ENSZ-be, amelyek »bizonyítják«, hogy spontán felkelés és szabadságharc volt.

Mivel politikailag nem volt nehéz közös nevezőre jutniok, Rusvai vállalkozott kémtevékenységre, sőt abba később még egy barátját is bevonta. Az ENSZ Ötös Bizottsága szempontjából igen értékes adatokat adott azonnal a hírszerzőnek.

Ezzel azonban Rusvai nem elégedett meg. Ellenséges beállítottsága, az ellenforradalom leverésével elszenvedett kudarc miatti bosszúvágytól feltűzelve nemcsak a magyar ellenforradalomról, hanem a lengyelországi eseményekről is igen részletes és pontos adatokat adott a franciáknak.”⁹⁴

A beszélgetésnek ezt az olvasatát még a kémelhárítás saját anyagai sem támasztották alá: úgy tűnik, házon belül, ahol nem kellett tekintettel lenni az ügyészre, a bíróra, de még a gyanúsítottak vallomásaira sem, a politikai rendőrség teljesen szabadon, korlátok nélkül, saját elképzeléseinek megfelelően alakította ki a történetet arról, mi történt Guy Turbet-Delof lakásán 1957. január 17-én. Mindezt azonban nem kell feltétlenül cinikus hazugságnak értelmezni: a fenti szöveg sokkal inkább a diktatúra titkosrendőrségének sajátos (deduktív) gondolkodását példázza. Az állambiztonság szemében a Magyarországon szolgáló összes nyugati diplomata kém volt, és ennek megfelelően minden cselekedetüket a hírszerzés érdekében végzett tevékenységként értelmezte. A francia kultúrattasé és két magyar állampolgár beszélgetése az állambiztonság szemében nem is lehetett más, mint *tárgyalás*. A január 17-ei ebéd ekképpen megalkotott története aztán bizonyítékul szolgált, hogy a francia diplomata kémtevékenységet folytatott... A magyar politikai rendőrség dolgát ez esetben megkönnyítette, hogy a lehallgatási anyag – ez bizony állítható – igen rossz minőségű lehetett, alig érthették, így a belőle „nyert” információkat kényelmesen beilleszthették az attaséről mint hírszerzőről előzetesen kialakított képbe.

Ám mit tudhattunk meg *mi* az ebédről a Rusvai Tibor és Hankiss Elemér ellen lefolytatott eljárás alapján? Azt semmiféleképpen nem, hogy pontosan mi történt, mi hangzott el Guy Tubet-Delof, Hankiss és Rusvai között 1957. január 17-én. Nem tudhatjuk biztosan, hogy beszéltek-e a karhatalomról, említést tettek-e egy lengyel grófról, elhangzott-e Csou En-laj neve, vagy szóba került-e Bibó István megoldási javaslata, és így tovább. Olyan érzésünk lehet: minél több információ áll rendelkezésünkre a 1957. január 17-én a francia diplomata lakásán történetekről, annál nehezebb annak lefolyását rekonstruálni. De ne csodálkozzunk ezen, hiszen ami történt, nyomban elmúlt; ami megmaradt, azok a történetekről szóló beszámolók, amit a résztvevők (a lehallgatóberendezés révén a politikai rendőrség is az) elmondtak vagy elmondhattak róla. Ezek az elbeszélések pedig szükségszerűen nem a történetek objektív leírását adják (ezt már csak az egymásnak ellentmondó, eltérő változatok is világosan megmutatják), hanem azt, ahogy az

elbeszélők értelmezték a történéseket – láthattuk, még a lehallgatási anyag is interpretáció eredménye volt. Ez az eset is arra hívja fel a figyelmet, hogy egy esemény a történésekhez képest mindig utólag jön létre, azáltal hogy valakik beszélnek róla, értelmezik és jelentéssel ruházzák fel.

Van persze olyan, amit biztos megtudhatunk, ha nem is az esetről, de az esetből. Azt, hogy a magyar titkosszolgálatok eléggé tökéletlen technikai felszereléssel voltak kénytelenek dolgozni az ötvenes években. Egyáltalán nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a politikai rendőrség legfontosabb információszerző eszközének az ügynökhálózatot tekintette. Az eset más szempontból is felhívja a figyelmet az emberi tényező fontosságára az állambiztonsági munkában. Kétségtelen, hogy Hankiss Elemér és Rusvay Tibor letartóztatása, utóbbi elítélése visszavezethető a január 17-ei ebédre, ugyanakkor a lehallgatásra visszavezethető gyanúsításokat a büntetőeljárás során nem tudták hitelt érdemlően bizonyítani, Rusvayt végül olyan dolgok miatt ítélték el, amelyekkel önmagát vádolta meg elfogása után. A hatóságok ugyanis előzőleg nem tudtak sem a körtéri újságégetésről, sem pedig a váci röplapokról, és amit megtudtak ezekről, azt a gyanúsított beismerő vallomásából tudták meg. Ez azt jelenti, hogy az 1956 utáni megtorlás és benne a politikai rendőrség céljai elérése érdekében, feladatai ellátásához nem nélkülözhetette az állampolgárok közreműködését: nemcsak a besúgókét, feljelentőkét, informátorokét, hanem olykor a letartóztatottakét sem.

¹ Litván (szerk.), 1996: 170–171.

² ÁBTL 3.1.5. O-11207. 47–56. Operatív terv, 1957. február 15. Egy hónappal későbbi jelentés is megerősíti, hogy a január 17-ei beszélgetésről IX/8. rendszabályon keresztül nyert értesülést a kémelhárítás: uo. 171–172. Jelentés a Francia Intézetbe és Turbet-Delof igazgatóhoz bejáró személyekről, 1957. július 16.

³ ÁBTL 3.1.9. V-144203. 20–21. Jelentés, 1957. február 25.

⁴ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 212. Jelentés, 1957. február 27.

⁵ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 362–365. Brusznai Árpád tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 1. ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173–173/1. Brusznai Árpád tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 28.

⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 218–219. Jelentés Guy Turbet-Delof francia kultúrattasé ügyében, 1957. március 9.

⁷ ÁBTL 3.1.9. BM III/1. Vizsgálati napló, I. sorozat III. kötet, 5279. sorszám. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 44. Előállítási (őrizetbeveteli) határozat, 1957. április 11. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 47. Határozat a nyomozás elrendeléséről, 1957. április 18. ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 402–403. Határozat Hankiss Elemér előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. április 18. ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 404–407. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 15. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 21–23. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 24.

⁸ ÁBTL 3.1.9. BM III/1. Vizsgálati napló, I. sorozat III. kötet, 5148. sorszám. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 8. Határozat [utasítás] Rusvay Tibor előállítására, 1957. július 13. ÁBTL 1.6. 10-985/1/1957. Jelentés Rusvay Tibor előállított ügyében, 1957. július 15. (26. d.) ÁBTL 3.1.9. V-148129. 5. Határozat a Rusvay Tibor elleni nyomozás elrendeléséről, 1957. július 16. Uo. 6–7. Határozat Rusvay Tibor előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. július 16. Uo. 20. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. július 14. Uo. 16–17. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 10. Uo. 14–15. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 16. ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173/12–173/14. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. augusztus 24. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 32–35. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 26.

⁹ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 24–25. Szembesítési jegyzőkönyv (Hankiss Elemér és Rusvay Tibor), 1957. szeptember 24. Uo. 10. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 71. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 2. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 18–19. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 72. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 2. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 33. Határozat a Rusvay Tibor elleni nyomozás befejezéséről, 1957. október 4. Uo. 34. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 4. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 73. Határozat a Hankiss Elemér elleni nyomozás befejezéséről, 1957. október 3. Uo. 74. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 3.

¹⁰ Ennek pontos idejét különbözőképpen rögzítik a dokumentumok. A lehetséges időpontok október 4-e (BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 1. Uo. 40. Átirat az iratok megküldéséről, 1957. október 4.), 6-a (ÁBTL 3.1.9. BM III/1. Vizsgálati napló, II. sorozat III. kötet, 132. sorszám) vagy 9-e (ÁBTL 3.1.9. BM III/1. Vizsgálati napló, I. sorozat III. kötet, 5148. és 5279. sorszám).

- ¹¹ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 19. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 18. Uo. 20. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 18.
- ¹² BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 16. Határozat az előzetes letartóztatás és a nyomozás megszüntetéséről, 1957. október 26.
- ¹³ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 5–6. Vádirat Rusvay Tibor ellen hűtlenség és más cselekmények miatt indított bűnügyben, 1957. november 1.
- ¹⁴ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28. Uo. 114–117. B. II. 7095/1957/3. Tük. Ítélet Rusvay Tibor ügyében, 1957. november 28. Az ügyész végindítványa: Uo. 118.
- ¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 362–365. Brusznai Árpád tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 1.
- ¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 21–23. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 24.
- ¹⁷ Uo. 16–17. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 10.
- ¹⁸ Uo. 14–15. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 16.
- ¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173/12–173/14. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. augusztus 24.
- ²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 24–25. Szembesítési jegyzőkönyv (Hankiss Elemér és Rusvay Tibor), 1957. szeptember 24. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28.
- ²¹ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 32–35. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 26. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 24–25. Szembesítési jegyzőkönyv (Hankiss Elemér és Rusvay Tibor), 1957. szeptember 24.
- ²² BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28.
- ²³ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 78–83. Javaslat Guy Turbet-Delof kémgyanús kapcsolatainak előállítására, 1957. március 6. Uo. 112–116. Javaslat Guy Turbet-Delof kémgyanús kapcsolatainak őrizetbe vételére, 1957. április 1. ÁBTL 3.1.9. V-144221. 14. Feljegyzés Halkó Marianne ügyében, 1957. szeptember 11. Uo. 10–12. Javaslat Halkó Marianne őrizetbe vételére, 1957. szeptember 12. Uo. 16–17. Határozat Halkó Marianne előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. szeptember 30.
- ²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-144221. 34–36. Jegyzőkönyv Halkó Marianne kihallgatásáról, 1957. december 18. Uo. 53–57. Jegyzőkönyv Halkó Marianne kihallgatásáról, 1958. január 8.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-144221. 176–178. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv (Rusvay Tibor), 1958. február 10. Rusvaynak a saját ügyében tett, az asszonyra nézve terhelő adatokat tartalmazó augusztus 10-i és 16-i vallomásai is bekerültek Halkó vizsgálati anyagába: uo. 170–173.
- ²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 37–38. 8. sz. jelentés külső figyelésről, 1957. január 17.
- ²⁷ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 114–117. B. II. 7095/1957/3. Tük. Ítélet Rusvay Tibor ügyében, 1957. november 28.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-144221. 243–252. Ítélet Halkó Marianne ügyében, 1958. október 4.
- ²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 404–407. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 15. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 21–23. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 24. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 14–15. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 16. ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173/12–173/14. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. augusztus 24. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 18–19. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28. (Rusvay Tibor és Hankiss Elemér vallomása.)
- ³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 21–23. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 24. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28. (Hankiss Elemér vallomása.)
- ³¹ Pl. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 44. Előállítási (őrizetbevételi) határozat [Hankiss Elemér], 1957. április 11. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 5. Határozat a Rusvay Tibor elleni nyomozás elrendeléséről, 1957. július 16. Uo. 6–7. Határozat Rusvay Tibor előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. július 16.
- ³² ÁBTL 3.1.5. O-11207. 218–219. Jelentés Guy Turbet-Delof francia kultúrattasé ügyében, 1957. március 9. Vö. ÁBTL 3.1.5. O-11207. 171–172. Jelentés a Francia Intézetbe és Turbet-Delof igazgatóhoz bejáró személyekről, 1957. július 16.
- ³³ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 32–35. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 26. ÁBTL 3.1.9. V-148129. 18–19. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26.
- ³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 34. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 4.
- ³⁵ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 218–219. Jelentés Guy Turbet-Delof francia kultúrattasé ügyében, 1957. március 9. BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 44. Előállítási (őrizetbevételi) határozat [Hankiss Elemér], 1957. április 11.
- ³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 21–23. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 24.
- ³⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173/12–173/14. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. augusztus 24.

- ³⁹ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 32–35. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 26.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 404–407. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. április 15.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 24–25. Szembesítési jegyzőkönyv (Hankiss Elemér és Rusvay Tibor), 1957. szeptember 24.
- ⁴² ÁBTL 3.1.9. V-148129. 18–19. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26.
- ⁴³ Uo. 34. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 4.
- ⁴⁴ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 72. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 2.
- ⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 74. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 3.
- ⁴⁶ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 50–51. Házkutatási jegyzőkönyv, 1957. április 15.
- ⁴⁷ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 19. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 18.
- ⁴⁸ Uo. 20. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 18.
- ⁴⁹ Uo. 16. Határozat az előzetes letartóztatás és a nyomozás megszüntetéséről, 1957. október 26.
- ⁵⁰ Uo. 37. Feljegyzés Csuhaj elvtársnak, 1957. október 25. A javaslat megszerzésére már a politikai nyomozók is több kísérletet tettek, de ők sem találták a Széchényi Könyvtárban, lásd BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 83–84. Feljegyzés, 1957. október 25.
- ⁵¹ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28.
- ⁵² BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 17–18. Hivatalos feljegyzés, 1957. november 28.
- ⁵³ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 114–117. B. II. 7095/1957/3. Tük. Ítélet Rusvay Tibor ügyében, 1957. november 28.
- ⁵⁴ Uo. 100–103. Expozé a magyarországi helyzetről, 1956. november 9. Kemény–Sárközi (s. a. rend.), 1983a: 881–884.
- ⁵⁵ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 93–99. Vö. Kemény–Sárközi (s. a. rend.), 1983b: 879–880.
- ⁵⁶ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 92. Átirat, 1957. december 3.
- ⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-150003. 59–63. Jegyzőkönyv Bibó István 5. kihallgatásáról, 1957. május 31. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-150003/2. 25–35. Jelentés Bibó István őrizetes ügyében, 1957. június 21.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-150003/1-b. 336–355.
- ⁵⁹ Litván (szerk.), 1996: 101–103, 106–110, 123, 125–127.
- ⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V-144221. 29–31. Jegyzőkönyv Halkó Marianne kihallgatásáról, 1957. december 16.
- ⁶¹ Uo. 138–139. Javaslat Halkó Marianne ügyében, 1958. április 10.
- ⁶² Uo. 148–150. Jelentés Halkó Marianne ügyében, 1958. április 28. Uo. 235–237. Jelentés Halkó Marianne ügyében, 1958. május 30. Vö. uo. 239–241. Vádirat, 1958. április 22. (A dokumentum, címével ellentétben, nem az ügyészségen, hanem a belügyminisztériumban készült.)
- ⁶³ Uo. 243–252. Ítélet, 1958. október 4.
- ⁶⁴ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 218–219. Jelentés Guy Turbet-Delof francia kultúrattasé ügyében, 1957. március 9. Vö. ÁBTL 3.1.5. O-11207. 171–172. Jelentés a Francia Intézetbe és Turbet-Delof igazgatóhoz bejáró személyekről, 1957. július 16.
- ⁶⁵ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 173/12–173/14. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. augusztus 24.
- ⁶⁶ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 32–35. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. augusztus 26.
- ⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 24–25. Szembesítési jegyzőkönyv (Hankiss Elemér és Rusvay Tibor), 1957. szeptember 24.
- ⁶⁸ Uo. 74. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 3. BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 19. Jegyzőkönyv Hankiss Elemér kihallgatásáról, 1957. október 18.
- ⁶⁹ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28. (Hankiss Elemér vallomása.)
- ⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O-11207. 222–225. Feljegyzés Rusvay Tibor ügyében, d. n.
- ⁷¹ Salamon, 1957: 3.
- ⁷² ÁBTL 3.1.5. O-11207. 220–221. Jelentés Rusvay Tibor ügyében, 1957. június 18.
- ⁷³ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 76. Jelentés Rusvay Tibor ügyében, 1957. július 8.
- ⁷⁴ Uo. 77. Vélemény Rusvay Tibor aspiránsról, 1957. július 2.
- ⁷⁵ ÁBTL 1.6. 10-985/1/1957. Jelentés Rusvay Tibor előállított ügyében, 1957. július 15. (26. d.)
- ⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 20. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. július 14. Turbet-Delof naplójában is olvasható, hogy ez idő tájt a körtéren rendszeresen feltűntek a pártlapból rakott máglyák. Litván (szerk.), 1996: 159–160.
- ⁷⁷ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 5. Határozat a Rusvay Tibor elleni nyomozás elrendeléséről, 1957. július 16. Uo. 6–7. Határozat Rusvay Tibor előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. július 16.
- ⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 18–19. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. szeptember 26.
- ⁷⁹ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 20. Jegyzőkönyv Rusvay Tibor kihallgatásáról, 1957. október 18.

- ⁸⁰ Uo. 5–6. Vádirat Rusvay Tibor ellen hűtlenség és más cselekmények miatt indított bűnügyben, 1957. november 1.
- ⁸¹ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 104–113. T. B. 7095/1957. Zárt bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, 1957. november 28.
- ⁸² Uo. 114–117. B. II. 7095/1957/3. Tük. Ítélet Rusvay Tibor ügyében, 1957. november 28.
- ⁸³ Uo. 119. Márianosztrai Országos Börtön átirata, 1958. november 13.
- ⁸⁴ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 39. Határozat a dossziéban szereplő személyek nyilvántartásba vételéről, 1964. január 22.
- ⁸⁵ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 354. Jelentés „Könyves” ügyében, 1958. január 15. (A kémelhárítás az intézetigazgatót „Könyves” fedőnéven tartotta megfigyelés alatt.) Uo. 272–276. Jelentés Guy Turbet-Delof francia kultúrattasé tevékenységéről, 1958. január 21. A Kosáry Domokos elleni nyomozás anyaga: ÁBTL 3.1.9. V-145890.
- ⁸⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11207/a. 444. Javaslat Guy Turbet-Delof személyi dossziéjának lezárására, 1962. február 12.
- ⁸⁷ ÁBTL 2.2.2. Rusvay Tibor operatív kartonja.
- ⁸⁸ BFL XXV. 4. f. 7095/1957. 8. 5. B. 1694/1990/2. Igazolás, 1990. október 16.
- ⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V-148129. 5. Határozat a Rusvay Tibor elleni nyomozás elrendeléséről, 1957. július 16. Uo. 6–7. Határozat Rusvay Tibor előzetes letartóztatásának elrendeléséről, 1957. július 16.
- ⁹⁰ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 16. Határozat az előzetes letartóztatás és a nyomozás megszüntetéséről, 1957. október 26.
- ⁹¹ Uo. 5–6. Vádirat Rusvay Tibor ellen hűtlenség és más cselekmények miatt indított bűnügyben, 1957. november 1.
- ⁹² ÁBTL 3.1.2. M-18667. 239. „Meszlényi Károly” fn. ügynök jelentése, 1956. december 23.
- ⁹³ BFL XXV. 60. e. 0220/1957. 30. Feljegyzés, 1957. december 3. (Az iratot Gönczi György osztályvezető ügyész helyett írta alá Szegedi Vilmos.)
- ⁹⁴ ÁBTL 4.1. A-3146. 38–39.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.6.	BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai	
2.2.2.	Hálózati nyilvántartások	
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-18667	Meszlényi Károly
3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-11207	Turbet Delof Guy Pierre
	O-11207/a.	Turbet Delof Guy Pierre
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-144203	Brusznjai Árpád, dr.
	V-144221	Halkó Marianne
	V-145890	Kosáry Domokos

	V-148129	Rusvay Tibor, dr.
	V-150003	Bibó István és társai
	V-150003/1-b.	Bibó István és társai
	V-150003/2.	Bibó István és társai
	BM III/1.	Vizsgálati napló, I. sorozat
	BM III/1.	Vizsgálati napló, II. sorozat
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-3146	Tóth István: <i>Francia hírszerzőszervek szervezeti felépítése, ellenséges tevékenységük formái és módszerei a Magyar Népköztársaság ellen.</i> (Ideiglenes tananyag.) Budapest, 1958.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXV	A jogszolgáltatás területi szervei (1945–2003)	
	4.	A Fővárosi Bíróság iratai
		f. Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai
	60.	Fővárosi Főügyészség iratai
		e. TÜK büntető iratok

Nyomtatásban megjelent források

Kemény–Sárközi (s. a. rend.), 1983a

Bibó István: Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására. In *Bibó István összegyűjtött munkái 3.* Sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 881–884.

Kemény–Sárközi (s. a. rend.), 1983b

Bibó István: Nyilatkozat. In *Bibó István összegyűjtött munkái 3.* Sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 879–880.

Sajtó

Salamon, 1957

Salamon Pál: „Magyar hazafi” Varsóban. Tiszteletteljes kérdés a Magyar Tudományos Akadémia illetékeseihez. *Magyarország*, I. évf. 18. sz., július 3., 3.

Hivatkozott irodalom

Litván (szerk.), 1996

Egy francia diplomata a forradalomban. Guy Turbet-Delof 1956-os naplója.
Szerkesztette: Litván György. Fordította: Havas Fanny – H. Major Rita – Litván Katalin. Budapest, Francia Intézet – 1956-os Intézet, 170–171.